

RATOV I ZA JUGOSLOVENSKO NASLEĐE
I RAT ZA SIMBOLIČKU HEGEMONIJU

Ideologije su dugotrajne strukture koje olakšavaju snalaženje u haotičnoj društvenoj stvarnosti. Osim saznavno-orijentacione strane, još je važnija činjenica da ideologije imaju društveno značenje i značaj: "Ideologije su osnovne strukture za oblikovanje društvene spoznaje zajedničke pripadnicima raznih društvenih grupa, organizacija i institucija. U tom smislu, ideologije imaju i saznavnu stranu i društveno su uslovljene. One funkcionišu kao granična sfera između saznavnih predstava i procesa koji naglašavaju diskurse i delovanja, s jedne strane, i socijalnog pozicioniranja i interesa socijalnih grupa, s druge."¹ One pomažu u oblikovanju identiteta društvenih grupa stvarajući rivalskog *Drugog*, počinioca, kriminalca, nosioca opasnih tendencija, oličenje *Zla*. Nasuprot njemu, *Mi* smo uvek na strani *Dobra*, čime zapravo pravdamo želju da zadržimo ili osvojimo moć. Utoliko, analiza diskursa je oruđe analize ideologije.²

Ne čudi što su malobrojni političari koji su posle pada Berlinskog zida ostali, ipak, verni levičarskoj ideologiji na prostoru SFR Jugoslavije navukli gnev zapadnih boraca protiv komunista:³ pobednici diskursivnom strategijom *trijumfalizacije* objašnjavaju poraz socijalizma kao nužnu posledicu inferiornosti. To što

1 Van Dijk, Teun, "Discourse Analysis as Ideology Analysis", u C. Schäffner i A. Wenden (ur.), *Language and Peace*, Aldershot: Dartmouth Publishin, 1995, str. 17-33; citat na str. 18-19.

2 Van Dijk, *ibid.*, str. 22-23; Wodak, R., "Critical Linguistics and Critical Discourse Analysis" u Jan-Ola Oestman, Jef Verschueren, Eline Versluys (ur.), *Handbook of Pragmatics*, Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins Public Co, 2006, str. 14.

3 Političari, novinari i brojni intelektualci; naročito nekadašnji komunisti, današnji konvertiti.

je sad "neprijatelj" nesravnjivo manje opasan nego nekadašnja "imperija zla" SSSR samo pojačava neprijateljstvo; nemoćan neprijatelj poželjniji je od onog koji nam može zaista nauditi. Taj novi neprijatelj se saznajno i društveno predstavlja kao neočekivani, čudnovati i remetilački ostatak poraženoga *Zla*. Tako ideološko mišljenje kategorijama koje su se odnosile na predašnju opisuje, tumači i vrednuje novonastalu stvarnost.⁴ S druge strane, vernici socijalizma na prostoru SFRJ su po ideološkoj inerciji "ratovali" protiv kapitalizma i imperijalističkih sila, nazirući u njihovom delanju zaveru protiv socijalističke vlasti. Dakle, *hladnoratovski* diskurs⁵ jeste delovao i u Srbiji, uprkos tome što SFRJ nije tokom Hladnog rata pripadala Varšavskom ugovoru. On se opirao trijumfalizmu neprijatelja diskursivnom strategijom *relativizacije*: na primer, isticalo se da svetski socijalizam nije poražen u Aziji.

Hladnoratovskom okviru predstavljanja stvarnosti⁶ prema načelu *dobri demokrati vs. zli komunisti*⁷ svojstven je *hladnora-*

4 Karl Manhajm, *Ideologija i utopija*, Beograd: Nolit, 1968.

5 Diskurs je oblik društvenog delanja ispoljen govorom i pisanjem. Društveno je uslovljen i istovremeno sam uslovljava društvenu stvarnost. Bitan je društveni kontekst opštenja (institucionalni, situacioni, društveno-strukturalni). Wodak R. i Busch B., *Approaches to Media Texts*, 2004. <http://www.sagepub.co.uk/mcquail5/downloads/Handbookchaps/ch5%20Downing%20HB.pdf>, pristupljeno 20. marta 2007, str. 108.

6 Okvir predstavljanja stvarnosti je unapred dat generacijama, društvenim klasama i nacijama. On je dugotrajna struktura, oblikovana višegeneracijskim iskustvom različitih društvenih grupa, koja prinudno utiče na društveno delanje i označava "oblast iskustva u posebnoj kulturi" – Chilton Paul, *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*, London i New York: Routledge, 2006, str. 51. Uokvirivanje (*framing*) u kontekstu opštenja odabira neke vidove stvarnosti i zanemaruje druge, ističući prve kao naročito značajne, definiše problem, nudi uzročno tumačenje, moralno vrednovanje i praktičan tretman – Entman, Robert M., "Framing: Toward Clarification of a Fractured Paradigm", *Journal of Communication*, 43, 4, 1993, str. 52. Okvir je izražen diskursima, jednim ili nekoliko. Ponekad se diskurs, na Fukoovom tragu, tumači u smislu u kojem se ovde govori o okviru predstavljanja stvarnosti, a tekst se koristi onako kako se ovde koristi termin diskurs. Wodak i Busch, *ibid.*, str. 109. Ovde se okvir odnosi na neizraženu misao, "mentalno mapiranje stvarnosti", a diskurs se neposrednije veže s izražavanjem misli. Diskursom se okvir ostvaruje u javnosti. Naravno, analitički je važna razlika između apstraktnog diskursa i njegove tekstualne konkretizacije.

7 Dobri (humani) levičari vs. zli kapitalistički eksploatatori (imperijalisti) prema srbijanskom hladnoratovskom okviru.

товski diskurs koji su koristili i konzervativci i liberali. Međutim, nije samo pomenuti okvir korišćen u tumačenju sukoba u SFRJ. Često je on bio nakalemljen na drevni okvir *sukoba civilizacija*,⁸ koji jasno razgraničava protestantsko-katolički, kapitalistički i demokratski Zapad od pravoslavno-muslimanskog, socijalističkog i autoritarnog Istoka. Taj obrazac mapiranja geopolitičke stvarnosti pretežno primenjuju konzervativci.⁹

Potonji okvir sadrži *orijentalistički*,¹⁰ *balkanistički*¹¹ i *okcidentalistički* diskurs kojima su svojstveni stereotipi o Istočnjacima, Balkancima i Zapadnjacima. Orijentalizam se prevashodno odnosi na azijski istok i nehrišćane, a balkanizam na pravoslavne Balkance.¹² Dominacija jednog ili drugog zavisi od toga da li se glavnim neprijateljem smatra Rusija ili neka islamska zemlja, tj. Islam

-
- 8 Bakić, J., "Stereotipi o Srbima u javnostima pojedinih zapadnih nacija", *Nova srpska politička misao*, br. 1-2, 1999, str. 27-57; Bakić, J., "Da li su Srbi prepoznati kao neprijatelji u zapadnom javnom mnenju?", *Sociološki pregleđ*, br. 1, 1998, str. 3-31; Bakić, J., "Pisanje strane štampe o raspadu Jugoslavije i krivcima za rat (januar 1991-april 1992)", *Sociologija*, br. 3, 1997, str. 401-423.
- 9 Za srpske konzervativce Zapad je, takođe, protestantsko-katolički, ali je zatočenik potrošačkog mentaliteta, pokvaren, hladan i lažno demokratski, dok je pravoslavni Istok pravedan, topao i istinski demokratski.
- 10 Edward Said, *Orientalism*, NY: Random House, 1979.
- 11 Marija Todorova, *Imagining the Balkans*, NY: Oxford University Press, 1997. Stanovište koje balkanizam smatra variranjem orijentalističke teme veoma ubedljivo zastupa Milica Bakić-Hayden, "Orientalist Variations on the theme 'Balkans': Symbolic Geography in Recent Yugoslav Cultural Politics", *Slavic Review* 51, 1, 1992, str. 1-15; Milica Bakić-Hayden, "Nesting Orientalisms: The Case of Former Yugoslavia", *Slavic Review*, 54, 4, 1995, str. 917-931. Ipak, teorijski je opravdano analitički razlikovati orijentalizam i balkanizam, jer se zasebno primenjuju na sukobljene balkanske nacije. Bez obzira na povremena preklapanja, neretka suprotstavljenost je dovoljan razlog da se smatraju odvojenim diskursima.
- 12 Tokom Velike istočne krize 1875-1878. britanska javnost se podelila na "Ruse", predvođene Gledstonom, koji podržavahu balkanske pravoslavce i "Turke", predvođene Dizraelijem, privržene Otomanskoj imperiji. Bilo je i uličnih tučnjava, a kraljica Viktorija je smatrala "Turke mnogo boljim od istočnih hrišćana" (navedeno prema Ković, M., *Dizraeli i Istočno pitanje*, Beograd: Clio, 2007, str. 307, 244), te da pravoslavci "jedva zaslužuju ime hrišćana" (W. F. Monypenny i G. E. Buckle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, 1-II, New York 1929, citirano prema Ković, *ibid.*, str. 266).

sam po sebi.¹³ Grubo govoreći, ako je Rusija neprijatelj, onda su balkanski pravoslavci "agenti Rusije", a ako je glavni neprijatelj muslimanska zemlja ili organizacija, onda su balkanski muslimani sumnjivi. Pomenute diskurse koriste i Balkanci; *orijentalistički*, kada treba prikazati susednu naciju istočnjačkom i inferiornom u odnosu na nas "Evropljane", a *balkanistički* kada se samopotcenjivački porede sa velikim zapadnim društvima i kulturama.¹⁴ Radi se o "identifikaciji s agresorom": prihvataju se definicije stvarnosti nadmoćnih kao sopstvene. Oba diskursa se koriste u rasprava o ratovima devedesetih, njihovim uzrocima, razlozima raspada Jugoslavije, te mogućim uzrocima pretpostavljenog raspada BiH. Oni pravdaju tezu "večite mržnje" među Južnim Slovenima i posledičnu nemogućnost zajedničkog života u istoj državi.

Na Balkanu se primenjuje i *okcidentalistički* diskurs suprotstavljanja Zapadu. Iako protivan *orijentalizmu* i *balkanizmu*, on je nastao u istom okviru. *Sukob civilizacija* se smatra pokretačkom snagom istorije. No, ne priznaje se nadmoć "trulog" i "moralno izopačenog Zapada", "ogrezlog u potrošački mentalitet i kriminal". Koriste ga i radikalna desnica i radikalna leвица. Prva negira vrednosti Zapada, naročito SAD, i želi se okrenuti Rusiji, Kini, Indiji ili islamskim zemljama, a druga negira vrednosti kapitalizma, parlamentarne demokratije i želi povratak socijalističkih vrednosti i normi. Naposletku, kad posmatramo neki sukob, neposredno ili posredstvom medija, procenjujemo snagu i pravednost rivala unutar okvira *agresor vs. žrtva*. Tome su naročito skloni socijalni demokrati i levi liberali.¹⁵ Vođeni načelima humanosti i ljudskih prava, oni traže slabijeg i pravednijeg da ga podrže. Taj okvir se prepoznaje po *humanitarističko-aktivističkom* diskursu koji eufemiistički zagovara "humanitarnu intervenciju", tj. rat.¹⁶

---

13 U ovom kontekstu je nebitno da li se neka nehrišćanska i neislamska država označava neprijateljem.

14 Neki Hrvati prema Srbima koriste balkanizam, jer se ne smatraju Balkancima, a Hrvatsku poimaju kao *antemurale christianitatis*. Wodak i Busch, *ibid.*, str. 115. Neki Srbi koriste varijantu okcidentalizma prema Hrvatima, a orijentalizam prema Bošnjacima.

15 J. Bakić, *ibid.*

16 Karina Pawlowska, "Humanitarian Intervention: Transforming the Discourse", *International Peacekeeping*, Vol. 12, 4, 2005, str. 487.

Ako su prethodna tri diskursa uglavnom ideološke prirode, poslednji može biti i ideološke i utopijske naravi.¹⁷ Ideološke je naravi naročito onda kada se kombinuje sa prethodnim diskursima, i potvrđuje *a priori* teze da bi se pridobila što šira javna podrška. U upotrebi su svi argumenti, bez obzira na eklektički logički nesklad. Utopijsku narav humanitaristički diskurs ima onda kada se zamišlja jedan neostvoreni i daleki svet zasnovan na neprikosnovenosti prava svake ličnosti i opšte zaštite ljudskih prava na globalnom, regionalnom, nacionalnom i lokalnom nivou. Utoliko, rat je izuzetak, krajnje sredstvo. Taj diskurs se javlja i u Srbiji najčešće kao patetično i samosažaljivo viđenje srpske istorijske sudbine kao neprekidnog sučeljavanja sa najjačim svetskim silama. Viktimizacija sa monopolisanjem statusa žrtve je najčešće korišćena diskursivna strategija. Primenjuju je nacionalisti raznovrsnih ideoloških opredeljenja, od konzervativaca pravoslavnog nadahnuća do levičarskih kritičara imperijalizma, pa je belodana njena nacionalistička suština. Levičari pravdaju nacionalizam najčešće humanitarističko-antiimperijalističkim diskursom, jer u okviru bazično internacionalističke levičarske usmerenosti nacionalizam ima malo prostora. U svim navedenim okvirima i diskursima neretko se primenjuje *manihejska diskursivna strategija* podele sveta na *Dobro* i *Zlo*.¹⁸ Neprijatelj je satana, istovrstan, obezličen i dehumanizovan, a sopstveni identitet neupitan, posvećen odbrani temeljnih vrednosti civilizacije. *Zlo* treba uništiti.

Pošto predstavljaju stvarne društvene interese i služe im kao sredstva ideološkog pravdanja, različiti okviri i diskursi su ponekad rivalski a ponekad komplementarni. Javna upotreba jezika uvek izražava društvenu moć njenog nosioca. Njome se ostvaruje simbolička hegemonija, tj. uspostavljanje društvene dominacije relativno moćnih nad nemoćnima u sferi kulture shvaćene kao sistem simbola. Različitim diskursivnim praksama pravdaju se i osporavaju uspostavljeni odnosi moći između različitih delova sveta, velikih sila i različitih nacija, te između elita i društvenih

---

17 Utopijsko se poima u manhajmovskom smislu upotrebe kategorija koje prevazilaze svojim sadržajem i značajem postojeću stvarnost. Ideološki pojmovi kaskaju za stvarnošću, a utopijski je prevazilaze.

18 Maks Veber ih je smatrao sekularizovanim teološkim pojmovima u politici.

slojeva.¹⁹ Političari, urednici i kolumnisti veliki deo vesti, naročito o spoljnoj politici, *a priori* oblikuju nametanjem svog viđenja situacije na terenu.²⁰

U ovoj studiji analizira se kako su okviri tumačenja stvarnosti posredstvom odgovarajućih diskursa upotrebljeni u štampi SAD, Velike Britanije i Srbije: a) pre sukoba Srbije sa *Zapadom*, tj. do 25. juna 1991; b) tokom sukoba, tj. od 25. juna 1991. do 5. oktobra 2000; c) posle 5. oktobra 2000. Namerno su iz mnoštva članaka birani krajnji slučajevi bliski idealnom tipu pojedinih okvira i diskursa čijom je primenom osvajana simbolička hegemonija u globalnoj ili srpskoj javnosti. Biranje uzorka je olakšano činjenicom da je jedan od autora studije polovinom devedesetih analizirao sadržaj preko 10.000 novinskih napisa u periodu 1990–1993. u štampi SAD, Velike Britanije, Austrije, Nemačke, Italije i Rusije. Koncepti *intertekstualnosti*, kako ju je, sledeći Juliju Kristevu, odredila Lena Hansen,²¹ i *interpersonalnosti* su metodski vodiči istraživanja. *Intertekstualnost* se odnosi na učestalost citiranja nekog teksta ili ideje u drugim tekstovima, a *interpersonalnost* na odobravajuće pominjanje imena drugih autora zarad jačanja ubedljivosti vlastitih tvrdnji.

Uticao autora se utvrđuje i svedočenjem moćnih pojedina. Tako, glasnogovornik NATO, Džejmi Šej (Shea), poimence pominje kolumniste *Njujork tajmsa* – liberalnog Antonija Luisa i konzervativnog Vilijama Sefajera – kao osobe koje su vršile jak pritisak na administracije Džordža Buša Starijeg i Bila Klintona, te na NATO da kazne bosanske i/ili srbijanske Srbe.²²

---

19 Wodak i Busch, *ibid.*, str.109.

20 Van Dijk, Teun. "Structures of News in the Press", u Van Dijk (ur.), *Discourse and Communication*, Berlin: De Gruyter, 1985, str. 72.

21 L. Hansen, *Security as Practice. Discourse Analysis and the Bosnian War*, London i New York: Routledge, 2006, str. 55.

22 B. Simms, *Najsramniji trenutak: Britanija i uništavanje Bosne*, prevod na bosanski/hrvatski/srpski. Sarajevo i Beograd: *Buybook* i Helsinški odbor za ljudska prava u Srbiji, 2003, str. 83, 46. "Mediji su lupali po nama; ako mi sami i nismo sebi pripisivali vodeću ulogu, činili su to mediji. Pa iako, znate, političari kažu da ih nije briga što tamo piskara neki Čip Hogan (Chip Hogan) u *Vašington tajmsu*, ili Vil Sefajer (Will Safire) u *Njujork tajmsu*, ili Entoni Luis (Anthony Lewis) ili bilo tko drugi, ali to udara pa udara..." Slično, Džejms Rubin: "Novine su nas dnevno sapunale zbog Bosne."

Pored toga, novinski članci intelektualaca koji su autorizirali knjiga s velikim i ponovljenim tiražima takođe su predmet analize. Recimo, intelektualna zvezda Oksforda (*All Souls College*), konzervativni poliglota Noel Malkom, zamenio je Roberta Kaplana na mestu najomiljenijeg Klintonovog poznavaoča Balkana.²³ On je objavljivao tekstove u raznim novinama, i zanimljivo je razabrati njegov doprinos u približavanju teme raspada Jugoslavije anglo-američkom čitaocu.

Izdvojili su se autori vodećih svetskih štampanih medija, koji nastoje da uspostave simboličku hegemoniju: *Njujork tajms*, glasilo američke političke elite, sa Tomasom L. Fridmanom,²⁴ i dvojicom spomenutih kolumnista; te britanski levoliberalni list *Gardijan*,²⁵ sa novinarom Edom Vulijamiom i kolumnistom Martinom Vulkotom. Njih smo izabrali za analizu diskursa,²⁶ jer u anglo-američkim liberalnim glasilima,²⁷ naročito po izbijanju rata u BiH,²⁸ nastaje najizrazitija kampanja demonizacije Srba, kako onih u BiH tako i u Srbiji. Humanitarno-aktivističkom argumentacijom kritikovane su konzervativne vlade Mejđzora i Buša Starijeg i uticalo se na liberalne vlade Blera i Klintona.²⁹ Uz uvodnike i kolumne pomenutih autora, analizirani su izveštaji novinskih agencija na samom početku neoružanih sukoba u Sloveniji i Hrvatskoj, kada SFRJ nije bila u žiži novinarske pažnje, pa o to-

23 Steven R. Weisman, "Coming to Terms With Kosovo's 'Old' Hatreds", *NYT*, 12. jun 1999.

24 Uticajni podržavalac svih nedavnih ratova SAD.

25 Kolumnista Francis Vin: "Najčešće me optužuju da sam se, podržavajući vojnu akciju protiv Srbije, pridružio 'Gardijanovim generalima foteljašima'." (Francis Wheen, "Peeps from a pipsqueak", *The Guardian*, 14. april 1999.)

26 B. Sims ističe pisanje Vulijamija, Vulkota i Hjuga Janga – *ibid.*, str. 243, 244.

27 Liberalni magazin *The New Republic* predstavlja primer pisanja američkih liberala. Svi tekstovi o BiH do 1996. preštampani su u Nader Mousavizadeh (ur.), *The Black Book of Bosnia: the consequences of appeasement*, New York: A New Republic Book, Basic Books, 1996.

28 Do rata u BiH, najizrazitiju antisrpsku kampanju vodili su konzervativni austrijski i nemački dnevници, npr. *Frankfurter Allgemeine Zeitung*, *Welt*, *Kurier*, *Neue Kronen Zeitung*, *Standard*. Kada su, međutim, SAD odlučile da se SFRJ mora raspasti po republičkim granicama, anglo-američka liberalna štampa preuzela je antisrpsku štaferu – J. Bakić, *ibid.*

29 Oštrici kritike nisu ni one izmicala kada je procenjavano da popuštaju Srbima.

me nije bilo uvodnika i komentara, jer i u kratkim agencijskim vestima složena stvarnost se unutar jednostavnih okvira svodi na jasne i nedvosmislene identitete: dobri demokrati vs. zli komunisti; bogati zapad vs. siromašni istok; katolička Evropa vs. pravoslavni (muslimanski) orijent. Uopšte uzev, komunističko nasleđe Slobodana Miloševića, koga na vlast biraju pravoslavni Srbi u težnji da ovladaju katoličkim ili multietničkim susedima, predstavljalo je ideološku prečicu za razumevanje nestanka SFRJ i ratova za jugoslovensko nasleđe.

U *Politici*, vodećem dnevniku Srbije, analiziran je nacionalistički diskurs srpskih intelektualaca koji su se trudili da nametnu simboličku hegemoniju na planu odnosa Srba prema Zapadu. Analiziran je i diskurs *Velike Srbije*, lista antizapadne krajnje desne Srpske radikalne stranke.

Okviri predstavljanja stvarnosti SFRJ u anglo-američkoj štampi (1. januar 1990 – 25. jun 1991)

Do početka rata tekstovi o bivšoj Jugoslaviji bili su relativno retki. Iako nema medijske kampanje prema nekoj od sukobljenih strana u SFRJ, stav je zauzet. Hladnoratovskim okvirom i diskursom tumačena je stvarnost. Stalno su ih primenjivale AP, UPI, Rojters. U tipičnom izveštaju UPI (15. januar 1991) stajalo je: "Slovenija i Hrvatska zalažu se da se Jugoslavija pretvori u konfederaciju nezavisnih država kako bi se izbegla dominacija Srbije, najveće republike u kojoj vladaju komunisti. Sve tri republike odbijaju da priznaju savezne vlasti." *Svet diskursa* čine zavađene strane: vođstva prvih dveju republika ne označavaju se ideološkim oznakama, dok Srbijom "vladaju komunisti". "Najveća republika" kojom vladaju komunisti prikazuje se kao opasna u javnosti koja je pedeset godina povezivala veličinu i ideologiju SSSR s pretnjom "slobodnom svetom". Pretvaranje socijalističke federacije "u konfederaciju nezavisnih država" jeste *eufemizam* za nestanak sedamdesetogodišnje države. Tvrdnjom da sve tri republike ne priznaju savezne vlasti, Jugoslavija je predstavljena kao beznadežna tvorevina, a prividno se stvarao utisak uravnoteženosti izveštavanja.

Hladnoratovski diskurs AP, UPI i Rojters uticao je na svetску javnost, jer agencijske vesti preuzimaju razne novine širom

sveta.³⁰ Dosledno je primenjena *diskursivna strategija prećutkivanja* zarad pojednostavljenog shvatanja sukoba: BiH, Makedonija i Crna Gora zanemarene su. Hladnoratovski okvir, koji je postao hegemon po okončanju Hladnog rata, pravdao je secesionizam.

Okvir predstavljanja "Zapada" u "Politici"

(1. januar 1990 – 25. jun 1991)

Tokom ovog razdoblja se negativnije pisalo o rivalskim nacijama u SFRJ negoli o *Zapadu*. Neretko su novinari *Politike* ubeđivali čitaoce da Milošević uživa diplomatsku prednost u EZ i SAD pred Slovenijom i Hrvatskom.³¹ Ipak, bilo je i negativnog predstavljanja izvesnih zapadnih nacija. Istoričar Slavenko Terzić³² na pitanje "Istorijski gledano, čije idejno nasleđe je danas najprisutnije na jugoslovenskom prostoru?" odgovorio je:³³

1) Najprisutnije su ideje iz kompleksa austrougarskog idejnog nasleđa iza koga je uvek stajala vatikanska politika.

2) Austrougarska je decenijama pripremała osvajački pohod na Balkan.

3) Još od vremena Prvog srpskog ustanka kada je procenjavano da bi nezavisna Srbija mogla biti jezgro za okupljanje srpskog i svih južnoslovenskih naroda.

---

30 Vlasti Srbije i JNA su davale povoda takvom pisanju. U tajnom nedemantovanom dokumentu koji je početkom februara 1991. "procurao" u javnost zagovarana je "socijalistička federacija" kao najbolje rešenje za Jugoslaviju. Zadržana je crvena petokraka na kapama JNA i zastavi Srbije. Naposljetku, gušenje medija i demonstracije 9. marta 1991. doprineli su usvajanju hladnoratovskog diskursa. No, to ne spori analizu.

31 Inače se *Politika* odlikovala profesionalnijim i uravnoteženijim pisanjem od drugih medija bliskih vlastima. N. Skopljanac-Brunner, "Medijske strategije konstrukcije imidža 'drugog' kao 'neprijatelja'", u *Mediji i rat*, N. Skopljanac-Brunner, A. Hodžić i B. Krištofić (ur.), Beograd, Argument, 1999, str. 175.

32 Miloševićev svedok odbrane u Haškom sudu izdao je potvrdu Vojislavu Šešelju, vođi SRS, da je Srbin. Šešelj je potvrdu tražio od SANU, jer su mu politički protivnici sporili srpstvo pošto navodno nema Šešelja Srba, već samo Hrvata. Bila je to jedna od tragikomičnijih scena iz inače tragičnih devedesetih u Srbiji.

33 "Zatočnici nestale monarhije" (intervju sa dr Slavenkom Terzićem), *Politika*, 30. 09. 1990.

4) Taj versko-politički koncept, kako Austrougarske odavno nema, jasno je prepoznatljiv ovih dana u izjavama členu HDZ o "hrvatskom povijesnom prostoru" koji bi uz Bosnu i Hercegovinu trebalo čak da obuhvati i teritoriju Stare Raške (današnjeg Sandžaka).

5) Takve konstrukcije nisu samo lišene svakog osnova, nego objektivno guraju Muslimane u sukob sa Srbima i dovođe ih u poziciju izvršitelja političkih koncepcija koje su odavno stvorene u Beču i Vatikanu.

U okviru sukoba civilizacija prepliću se *okcidentalistički* i *orijentalistički* diskurs. Religija je u funkciji omeđavanja dubokih civilizacijskih razlika neminovno preobraženih u političko neprijateljstvo. Istoričar naizgled (1) samo konstatuje koje je idejno nasleđe najrazvijenije, neraskidivo ga vezujući za *vatikansku politiku* prilogom za vreme "uvek". U negativan kontekst stavlja ne samo davno iščezlu Austrougarsku već i Vatikan, aktivnog sudeonika međunarodne politike. Domaći katolici se *istorijskom analogijom* stavljaju u funkciju tuđinskih "osvajачkih pohoda", ukazivanjem da je HDZ naslednik Habzburga na Balkanu. Naposletku se kritikuju (4) težnje pripajanja BiH Hrvatskoj, jer pretvaraju "Muslimane" (Bošnjake) u oruđe katolika. Metonimijska upotreba Beča (5) pomera naglasak sa prošlosti na sadašnjost. Konzervativni ideološki naglasak stavljen je na urotu katolika protiv pravoslavnih Srba, dok je muslimanima namenjena uloga pasivnog sredstva stavljanjem u akuzativ, kojim se iskazuje objekat u srpskom jeziku. Implikacija se izvodi diskursivnom strategijom *istorijske analogije* i priloga za dugotrajno vreme: *uvek* (1), *decenijama* (2), *još od vremena* (3), *odavno* (5).

26. jun 1991 – 5. oktobar 2000.

a) *Ratovi za jugoslovensko nasleđe 26. jun 1991 – 21. novembar 1995.* Britanski konzervativac N. Malkom, poznavalac Tomasa Hobsa, docnije pisac dve od nekoliko najuticajnijih knjiga u protekle dve decenije o Balkanu,³⁴ predsednik Bosanskog instituta u Londonu,

34 N. Malcolm, *Bosnia: A short history*, NYP, NY, 1994; *Kosovo: A short history*, NYP, NY, 1998.

kolumnist *Dejli telegrafa* i saizdavač *Spektejtera*,³⁵ zainteresovao se za Jugoslaviju na početku rata u SFRJ:

- 1) Moguće je biti antikomunista a ne biti antifederalista, ili biti antifederalista, a ne biti protiv Srba; ali posle najnovijih događaja, velika većina Hrvata i Slovenaca su bezrezervno i antikomunista i antifederalista i antisrbi.
- 2) Ideja da bi prisiljavanje ove dve zemlje da se vrate u federalni politički sistem zapravo povećalo "stabilnost" regiona pripada oblasti praznoverja, a ne racionalnoj politici.
- 3) Jedini način da se u ovom trenutku povrati išta što nalikuje stabilnosti jeste da Zapad što pre prizna Hrvatsku i Sloveniju i da ih podstakne da na miran način završe prekinute pregovore o izlasku iz Jugoslavije.
- 4) Evropska zajednica i Sjedinjene Države i dalje predstavljaju ogroman moralni autoritet za Slovence i Hrvate, koji očajnički žele da misle o samima sebi kao o potpunim zapadnjacima.
- 4) Ali ako nastavimo da odbacujemo njihove zahteve za nezavisnošću, samo ćemo oslabiti prozapadni aspekt njihovog nacionalizma i tako pomoći da se oni pretvore u kivne, osvetnički opsednute izolacioniste, čega zapadni političari treba najviše da se plaše.

Iako se načelno priznaje (1) da su antikomunizam, antifederalizam i antisrpstvo odvojeni u teoriji, očevidno to ne važi u praksi. Hladnoratovski diskurs podržava raspad SFRJ, te Slovence i Hrvate protiv komunističkih Srba.³⁶ Zbog nedostatka takve podrške

35 N. Malcolm, "Yugoslavia at Breakpoint", *The National Review*, 29. jul 1991.

36 Koliko je etiketa "komuniste" bila važna pokazuje Entoni Luis u vreme opsade Dubrovnika u kolumni "Where is the outrage?", *NYT*, 4. novembar 1991: "Tragedija koja je zadesila Jugoslaviju neposredna je posledica ambicija srpskog komunističkog vođe Slobodana Miloševića. U protekle četiri godine on je pokušao da nametne srpsku dominaciju – i svoju sopstvenu – federalnoj Jugoslaviji. Kada je bio u mogućnosti, surovo se obračunavao sa protivnicima, na primer sa albanskom većinom u srpskoj pokrajini Kosovu. Miloševićeva želja da se dočepa moći stvorila je u drugim republikama opoziciju, istovremeno i etničku i demokratsku – antikomunističku po svom karakteru." Hladnoratovski diskurs je sadržavao diskursivnu strategiju *personalizacije*. Antikomunizam se bezrezervno smatrao jemstvom de-

(2) kritikuju se *zapadne vlade* dihotomijom racionalno–neracionalno (praznoverno), što je *okvir* ukorenjen na *Zapadu* od doba Prosvetiteljstva. Malkom se (2, 3) usredsređuje na *stabilnost*, jednu od najvažnijih vrednosti konzervativaca, te na *Zapad* apeluje da što pre prizna Hrvatsku i Sloveniju, kako bi se *stabilnost* očuvala. Sa dozom balkanističke ironije gleda na Slovence i Hrvate (4), jer kaže da "očajnički žele da misle o samima sebi kao o potpunim zapadnjacima", čime podrazumeva da to nisu. Napravljen je *most* između hladnoratovskog i okvira sukoba civilizacija ("prozapadni aspekt" nacionalizma), (5) pa se prepliću i dva diskursa, hladnoratovski i balkanistički. U prvom planu je rasturanje "socijalističke federacije"³⁷ podržavanjem onih koji "o sebi žele da misle da su u potpunosti zapadnjaci", zarad čuvanja "stabilnosti". BiH i Kosovo, o kojima je Malkom nekoliko godina docnije napisao dve povelike knjige, nisu ni pomenute. Diskursivna strategija prećutkivanja pojednostavljivala je sukob.

Povodom uvođenja sankcija SRJ, Komnen Bećirović, novinar i bivši profesor srpskohrvatskog jezika i književnosti Univerziteta Nansi (Nancy), pisao je:³⁸

1) Događajima u Bosni širi se jugoslovenska tragedija, kao i antisrpsko raspoloženje, koje je, posle zauzimanja žestokog stava američke vlade protiv Srbije, zahvatilo ceo zapadni svet, a sada se prenosi i na islamski.

2) Tereti se, vređa, izopštava i prikiva na sramni stub međunarodne zajednice, uz pozive da se uništi, jedna od najstarijih i najslavnijih nacija Evrope, srpska nacija čija se istorija poistovećuje sa borbom za slobodu i ljudsko dostojanstvo!

3) I kao vrhunac besmisla, naziva se varvarskim narod koji je, u dva velika sukoba stoleća, dao težak danak od tri mi-

---

mokracičnosti, pa su protivnici "srpskog komunističkog vođe" smatrani demokratama.

37 Sva krivica je u potpunosti pripisana komunisti Miloševiću i srpskom nacionalizmu: "Upravo je ovo nesimetrično preživljavanje komunističke političke tradicije, uz koju je išla i veštačka simulacija srpskog nacionalizma zbog sopstvenih unutrašnjih pobuda, prouzrokovalo sadašnje nacionalističke sukobe." Nacionalizam je, dakle, dobar ako je prozapadni, a loš ako ga koriste komunisti.

38 K. Bećirović, "Zapad i Srbi", *Politika*, 31. maj 1992.

liona poginulih za odbranu civilizacije od germanskog ropstva i od nacističkog varvarstva!

4) Istovremeno se hvale, ohrabruju i nagraduju najverniji jugoslovenski saveznici toga zla (...)

5) Na nesreću, čini se da su jako germansko osećanje osvete i nasledna hrvatska, muslimanska i albanska mržnja prema Srbima, postali merila zapadne politike u Jugoslaviji.

Stvoren je svet diskursa: Srbi su suprotstavljeni i Zapadu, na čelu sa SAD, i islamskom svetu. Zapada se u nacionalnu megalomaniju (2), tipičnu za male nacije. Diskursivna strategija pravdanja Srba (2) delegitimiše Zapad, jer kakav može biti onaj ko, *metaforično* govoreći, naciju – otelovljenje opštih humanih ideala – “prikiva na stub srama”. Na stereotip o Srbima kao varvarima odgovara se *viktimizacijskim* preterivanjem (3) – Srbi su dali “tri miliona poginulih”. Antinemački stereotipi, jaki u srpskoj javnosti, delegitimizuju *Drugog* kao oličenje porobljivača i “nacističkog varvarstva”. Istorijska analogija sa svetskim ratovima čini neprijatelja istorijski nepromenljivim, što nalikuje pisanju nemačkih konzervativaca J. G. Rajsmilera i C. G. Štroma³⁹ o Srbima.⁴⁰ Diskursivna strategija manihejske podele sveta (4) *pravda nas i demonizuje njih*. Nacionalni identiteti su (5) esencijalizovani i nepromenljivi. Izbija fatalizam, jer je autor svestan da se *Zapad* ne može pobediti. Ipak, proglašen je neprijateljem i istorijskom analogijom predstavljen naslednikom *germanskog Zla*.

Stejt department je 14. aprila 1992. posredstvom agencije *USIS* dao zvanične smernice “međunarodnoj zajednici” za tučačenje rata u BiH,⁴¹ a već sutradan se u *Njujork tajmsu* pojavio uvodnik *metaforičnog naslova* “Zaustavite balkanskog kasapina”.

---

39 J. Bakić, *ibid.*

40 Srpski mrzitelji Nemaca navode II svetski rat i nacizam kao najubojitije istorijske analogije, često ne razlikujući Nemce i nacističke konzervativne mrzitelji Srba koriste civilizacijske i hladnoratovske stereotipe o Balkanu, pravoslavlju i komunizmu.

41 “Međunarodna zajednica treba da smatra da su srpsko i ‘jugoslovensko’ vojno rukovodstvo odgovorni za agresiju i destabilizaciju uperenu protiv BiH”, *Tanjug Press crveni bilten*, april 1992.

Nadimak kojeg se Slobodan Milošević nikad nije oslobodio ukazuje na izuzetan značaj teksta sa stanovišta *intertekstualnosti*.⁴²

- 1) Slobodan Milošević, jaki čovek Srbije i uništitelj Jugoslavije, možda i nije toliko nemilosrdan i bezobziran kao Sadam Husein.
- 2) Ali njegova drska agresija prema novoj, nezavisnoj republici Bosni i Hercegovini zahteva ozbiljan i odlučan odgovor.
- 3) Ako međunarodna zajednica odmah ne preduzme mere protiv njega, može doći do smrti hiljada ljudi.
- 4) Čak su i neutralni posmatrači zabrinuti zbujujućim, beskrajinim građanskim ratom.
- 5) Opet, sasvim je jasno da sve to potiče od srpskog nacionalizma koji mamuza g. Milošević, poslednji evropski komunistički tiranin.
- 6) On je pribegao nasilju bezuspešno pokušavajući da ne dozvoli Sloveniji i Hrvatskoj da se odvoje.
- 7) Sada se bezobzirno okomio i na gradove u Bosni sa većinskim muslimanskim stanovništvom.
- 8) Narodi u Bosni – 44 odsto Muslimana, 31 odsto Srba i 17 odsto Hrvata – žive jedni pored drugih.
- 9) Na desetine hiljada tih ljudi sada rame uz rame beži pred artiljerijskom paljbom.
- 10) Nasuprot podelama koje uzrokuje g. Milošević, demokratski izabrane bosanske vođe različitih etničkih pripadnosti obrazovale su koaliciju u pokušaju da zadrže jedinstvo Jugoslavije.

---

42 *Butcher of the Balkans* je često ponavljana metafora. Recimo, u uvodniku *NYT* 8. jula 1992. "Croatia, the Butcher's Apprentice", ili u članku Tima Džude "Banker Hurd to fund 'Butcher of Belgrade'" gde je fraza izmenjena, jer se govori o beogradskom koljaču, čime je izbegnuta politički nekorektna upotreba "Balkana". Radilo se o metonimijskoj "balkanizaciji Srba". Susedi Srbije se izmeštaju s Balkana, napose BiH koja je "primer multikulturalnog, trpeljivog i kosmopolitskog 'Zapada'", dok su Milošević i Srbija oličenje mračnog i nasilnog Balkan(c)a – Hansen, *ibid.*, str. 113–114, 180. Ed Vulijami, Rori Kerol i Piter Bomont, "How I trapped the Butcher of the Balkans", *Observer*, 1. jul 2001. Ian Traynor, "No smoking gun for 'Balkan butcher'", *Guardian*, 28. februar 2004. *CNN* je 12. marta 2006. javio: "Butcher of the Balkans' found dead".

- 11) Ta koalicija emituje vesti neopterećene razdražujućim nacionalizmom koji je otrovao atmosferu susedne Srbije.
- 12) BiH se odvojila od Srbima predvođene Jugoslavije tek pošto su Slovenija i Hrvatska objavile nezavisnost.
- 13) Sjedinjene Države i Evropska zajednica tek treba da pošalju dovoljno snažnu poruku g. Miloševiću: Odlazi.

Diskursivna strategija personalizacije ("jaki čovek" Srbije i "uništitelj Jugoslavije") i retoričko sredstvo poređenja sa Huseinom, godinu posle napada SAD na Irak, najavljivali su sudbinu Srbije. Svet diskursa se (2) navođenjem svih aktera potpuno uspostavlja: negativci vrše radnju, pozitivci je trpe. Diskursivnom strategijom prinude se ubeđuje da se u cilju zaštite žrtve "drske agresije" negativcu mora "ozbiljno i odlučno odgovoriti". *Humanitarnim razlozima* se (3) pravda *intervencionizam* eufemistički nazvane "međunarodne zajednice", tj. (13) SAD i EU. Uvodničar priznaje na tren (4) da se radi o "zbunjujućem", "beskrajnom građanskom ratu". Zatim to (5, 6, 7) diskursivnom strategijom personalizacije hladnoratovski relativizuje, pronalazeći u "komunističkom tiraninu" koji *metaforično* "mamuza srpski nacionalizam" isključivog krivca za ratove u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH.

Definicija rata kao agresije Miloševićeve Srbije postiže se (8, 9, 10, 11, 12) i neistinitom tvrdnjom da tri etničke grupe, koje "rame uz rame" čine "bosanske ljude", sada "rame uz rame beže pred artiljerijskom paljbom", čime je prostorno predstavljena slika kontejnera, ograničenog prostora iz kojega su ljudi nezavisno od etničke pripadnosti prinuđeni da beže. Najgrotesknije, u koliziji sa elementarnom logikom, jesu tvrdnje da je koalicija Radovana Karadžića, Alije Izetbegovića i Stjepana Kljujića pokušavala da spasi Jugoslaviju, te da se borila protiv nacionalizma "koji je otrovao atmosferu susedne Srbije". Kako onda objasniti da Bošnjaci u Srbiji nisu proterivani, dok su u BiH sve tri etničke grupe, a najviše Bošnjaci, bile etnički čišćene?

Iako su bosanski Srbi listom bojkotovali referendum za "oslobođenje", što je eufemizam za secesiju BiH od "Srbima predvođene Jugoslavije", neistinito se tvrdi da su tri etničke zajednice BiH odlučile da odu iz Jugoslavije tek nakon odvajanja Slovenije i Hrvatske. Imperativno, iako dvosmisleno, sugerije se SAD i

EU da Miloševiću priprete silom ne bi li napustio BiH ili, možda, vlast. U hladnoratovskom okviru i u okviru agresor-žrtva kombinovani su odgovarajući diskursi i *diskursivne strategije prećutkivanja, laganja, personalizacije i prinude*. Mesec i po dana od početka rata u BiH, nekadašnji pisac govora Ričarda Niksona, Vilijam Sefajer, s odobravanjem je citirao A. Luisa, stvarajući *interpersonalnost* kao diskursivnu mrežu važnih osoba koje javno govore o istoj temi na sličan način s ciljem da utiču na vlast i javnost, tj. stvore simboličku hegemoniju. Trebalo je kolektivno kazniti Srbe.⁴³ Konzervativac je podržao liberala na predstojećim izborima upravo zbog njegovog stava o BiH i Srbiji:

- 1) Srbi imaju reputaciju da su surovi.
- 2) Sada ih predstavlja – a ne ugnjetava – njihov sopstveni diktator Slobodan Milošević.
- 3) Izvinite, ali zakon džungle je ukinut.
- 4) Više niko ne bi smeo da se izvuče ako počini varvarstvo u ime osvete.

Dakle, već u maju 1992, (1) retoričkim sredstvom ironije *Drugi* je obezličen i dehumanizovan. Delimično u neskladu s uobičajenim načinom pisanja u listovima američke elite, (2) vođa i narod su poistovećeni. Srpski “diktator” ima demokratski legitimitet. Obezličenje i dehumanizacija (3) postignute su i metaforičnom optužbom o “zakonu džungle”.

Konzervativac nema potrebu da se politički korektno skriva iza krinke razlikovanja “loših vođa” i “zavedenog naroda”. Srbi su “balkanizovani”. Govori se o “krvavoj invaziji Srbije na susede” pred kojom se “Džordž Buš sakrio pod sto”. Emotivni jezik je trebalo da utiče na javnost, a metafora o kukavičluku Buša Starijeg da ga diskvalifikuje za funkciju predsednika. Okvir predstavljanja stvarnosti je *imperijalni* (kaznjavanje “varvara”), a diskurs *intervencionistički*, ali bez liberalima drage humanitarne

---

43 Vilijam Sefajer, “Punish the Serbs”, *NYT*, 21. maj 1992. S odobravanjem je citirana i Džin Kirkpatrik, nekadašnja savetnica R. Regana. Sem toga, dobitnik Pulicerove nagrade je pitao predsedničke kandidate šta će preduzeti da zaustave “srpsku agresiju”. Zadovoljio ga je samo odgovor Bila Klintonna, iako se sam zalagao za strože mere.

ideološke koprene. Treba sačuvati obraz preostaloj globalnoj si-
li.⁴⁴

Među brojnim novinarima i kolumnistima koji su prikazivali Srbe kao *Druge* posebno mesto zauzima dvostruki dobitnik Pulicerove nagrade, predavač na univerzitetima Kolumbija i Harvard, liberalni kolumnista *Njujork tajmsa* i oštri protivnik rata u Vijetnamu Entoni Luis.⁴⁵ Na početku članka posvećenog etničkom čišćenju u BiH⁴⁶ on je dao opis zbivanja s podacima ko je, gde, koga i kada etnički očistio, čime je uspostavljen "svet diskursa".⁴⁷ Koristi se okvir II svetskog rata, diskurs *holokausta*, diskursivna strategija istorijske analogije i prinude da se "nešto učini". Uloge su nedvosmislene: Srbi su novi nacisti, Bošnjaci novi Jevreji, a pojavio se i novi Nevil Čemberlen:

1) Predsednik Buš je pravi pravcati Nevil Čemberlen time što odbija da se suoči sa problemima u Jugoslaviji.

---

44 V. Sefajer se redovno zalagao za nepopustljivost prema Srbiji. Nije verovao da je sukob Miloševića i Srba u BiH ("njegovih etničkih čistača") stvaran, pa je tražio bombardovanje Srbije da bi se ona učinila "poslušnom prema svetskom poretku" ("The Rift That Never Was", *NYT*, 3. maj 1993). Redovno je objavljivao članke u *International Herald Tribune* ("Bosnia: the answer is to give bombing a chance", 10. avgust 1993, gde se ironično parafrazira mirovnjačka himna "give peace a chance"; istog dana u istom listu je i Entoni Luis objavio članak "Will the west stop playing fool with Serbian aggressors?"). Naslov "Arm Muslim fighters and bomb Serbian positions", *NYT*, 29. 11. 1994, odražava *lajtmotiv* njegovog zalaganja – Sims, *Najslavniji trenutak*, str. 304, 332.

45 Zbog njega i sličnih je skovan termin *dawk*, nastao kombinacijom od (*d*)ove i h(*awk*).

46 E. Luis, "Yesterday's Man", *NYT*, 3. avgust 1992. Roj Gatman je 2. avgusta u tabloidu *Newsday* objavio priču o konc-logorima, nagrađenu Pulicerovom nagradom, a *ITN* je objavio potresne snimke iz Trnopolja. Otuda je avgust 1992. bio mesec sa najizraženijim antisrpskim pisanjem u američkoj i zapadnoevropskoj štampi. Dana 4. avgusta je npr. u *NYT* objavljen uvodnik "Milošević nije Hitler, ali..." Formalno retorički, negacija, u prvom delu rečenice, kojoj sledi veznik "ali", služi potvrdi da se, u najmanju ruku, radi o nečem veoma sličnom negiranome. Diskursivna strategija *istorijske analogije* i retorička sredstva, *poređenje* i *metonimija*, to su potvrđivala: "Gospodin Milošević samo je drugorazredni Hitler. Londonska konferencija ne sme da postane drugorazredni Minhen."

47 P. Chilton, *Analysing Political Discourse: Theory and Practice*, Routledge, London & New York, 2006, str. 54.

- 2) On se skanjerao i priklanjao Evropi koja je, opet, njega smatrala za vođu, i odbijao da se založi za međunarodnu akciju, iako svako zna da je to jedini način da se zaustavi srpska agresija.
- 3) Predsednik Buš uporedio je Sadama Huseina sa Hitlerom.
- 4) Protiv sam takvih analogija, jer one obezvređuju holokaust.
- 5) Ali ako takvo poređenje treba da se upotrebi, ono bolje pristaje srpskom vođi, Slobodanu Miloševiću, izumitelju "etničkog čišćenja".

U predizbornoj godini je (1) Džordž Buš Stariji optužen za kukavičluk i nazvan "čovekom prošlosti", a Klinton, koji je, kako se *eu-femistički* kaže, "pozvao na akciju u Jugoslaviji" je pohvaljen. Retoričko sredstvo ukazivanja na opštu poznatost (2) ("svako zna") ukazuje na "društveno normalizovanje ličnih modela"⁴⁸ i često se upotrebljava u nedostatku argumenata. Kolumnista je svoje viđenje Srba, balkanske i svetske situacije retorički nametao na osnovu svoje moći i kulturno ukorenjenih okvira (*II svetski rat, agresor vs. žrtva*) kao društveno relevantno. Bolje opravdanje od istorijske analogije sa Hitlerom (3) ne može se naći za rat protiv neke zemlje. Ipak, iznet je stav (4) protiv istorijskih analogija koje obezvređuju *holokaust*. Ako se već koriste, piše Luis (5), onda bolje pristaju Miloševiću nego Huseinu, jer prvi je "izumitelj 'etničkog čišćenja'". Nije najbitnije to što Milošević nije izmislio ni termin ni praksu.⁴⁹ Važnija je relativizacija stava o obezvređivanju *holokausta*, jer Milošević nije uzgred poreden sa Hitlerom, već je ceo tekst tome posvećen.

U zemljama pobednicama na snazi je *okvir II svetskog rata*. On često sadrži diskurs *holokausta* i *humanitarističko-aktivistički diskurs*.⁵⁰ Zapravo se radi o podobrascu saznanjno-etički bazičnijeg

48 T. Van Dijk, "The Mass-Media Today: Discourses of Domination or Diversity", *Javnost/The Public* (Ljubljana), 2(2), 1995, str. 32.

49 O razlikovanju genocida i etničkog čišćenja, te istorijatu pojava, Michael Mann, *The Dark Side of Democracy. Explaining Ethnic Cleansing*, New York: Cambridge University Press, 2004.

50 Hansen koristi naziv *diskurs genocida* – Hansen, *ibid.*, str. 111–114.

okvira *agresor vs. žrtva*. Oni su primenjeni na opsadu Sarajeva, nekoliko kontroverznih masakara (Ulica Vase Miskina, napadi na pijacu Markale), i genocidne akcije snaga generala Mladića u Srebrenici u prvoj polovini jula 1995.

Avgustovska antisrpska medijska kampanja 1992. dogodila je tadašnjeg predsednika SRJ⁵¹ Dobricu Ćosića, pa je on 8. avgusta 1992. u dnevniku napisao sledeće:⁵²

1) Divljačka, gebelsovska kampanja u Americi, Evropi i Britaniji protiv Srba i Srbije.

2) Nikada čitav svet tako klevetnički, s tolikom mržnjom, s tolikim lažima, nije napadao jedan narod, kao što se to čini u ovim danima sa srpskim narodom.

3) Antisemitizam nikad nije imao tolike razmere kolike ima srbofobija danas.

4) Da srpski 'nacizam' sa 'etničkim čišćenjem' i 'koncentracionim logorima' bude ubedljiv za demokratsku publiku Zapada, staraju se i mnogi Jevreji – intelektualci, osobito francuski.

5) Jevrejski intelektualci sa sindromom holokausta najlakše se kupuju da najubedljivije lažu za nove osvajače sveta.

Metafora "gebelsovska kampanja" (1) delegitimiše protivnika i viktimizuje Srbe. "Čitav svet" (2) hiperbolično napada Srbe, pasivni objekt nepravedne akcije. Nacionalisti (3) patnje njegovog naroda izgledaju najvećim. Pošto se Jevreji smatraju narodom-žrtvom,⁵³

---

51 Milošević ga je postavio da razbije međunarodnu izolaciju SRJ. On je, pak, imao ambiciju da u saradnji sa Milanom Panićem smeni Miloševića, ali ih je ovaj politički nadigrao uz pomoć SRS. Isećak iz dnevnika uvršćen je u analizu uprkos tome što nije objavljen u novinama. Razlog se nalazi upravo u činjenici da Ćosić tako nešto nije rekao medijima, već je zapisao za sebe, a tek posle pada Miloševića objavio u knjizi. Samosažaljivi nacionalistički diskurs živi i kada se ne koristi u propagandi. Ćosićeve izjave novinama su bile znatno umerenije.

52 D. Ćosić, *Piščevi zapisi 1992–1993*, Beograd: "Filip Višnjić", 2004, str. 116–118.

53 O monopolisanju statusa žrtve i zloupotrebi *holokausta* u SAD i Izraelu pisali su Jevreji Norman Finkelstajn (Finkelstein, *Holocaust Industry*) i Noam Ćovski. Jevrejski nacionalisti su ih zato proglasili antisemitima. Kritičar srpskog nacionalizma u Srbiji je "izdajnik srpstva".

insistiranje na još težem položaju Srba dodatno viktimizuje Srbe. Jevrejski intelektualci, osobito u Francuskoj,⁵⁴ smatraju se pasivnim, ali potkupljivim sredstvom pridobijanja javnosti u rukama aktivnih "novih osvajača sveta", što je metafora za SAD kao delegitimizovanog *Drugog*. Tekst pripada okviru agresor—žrtva, a diskurs je nacionalistički.

Srbijanska štampa je sa zebnjom prenosila pisanje i izjave međunarodnih činilaca, a zvanično glasilo SRS vodilo je ksenofobičnu kampanju. U tekstu (jun 1994) pod naslovom "Sorosland" stajalo je: "Pored komunista, koji opet pomalaju (ne samo) glave već i ispršene grudi, Soros-fond je još jedna internacionalistička ala koja preti ovom narodu i njegovoj državi. Uz šiptarsku, na Kosovu i Metohiji, na putu smo da dobijemo još jednu paralelnu državu na sopstvenom tlu – Soroslend." Zbog Miloševićeve blokade Republike Srpske, radikali su napadali SPS kao "komuniste" i, homogenizujući neprijatelje koje jedino internacionalizam ne razdvaja, spojili ih sa "Soros-fondom". Krajnji nacionalizam je metaforično progovorio o "alama", bajkovitim čudovištima koja ugrožavaju Srbe. Upotrebom prvog lica množine "smo" i prisvojnom zamenicom "sopstvenom" ističe se etničko poimanje tla bez obzira na ljude koji na njemu žive.

Uz Miloševićevu vlast, Albance i Sorosa, neprijateljem je označena i Nemačka:⁵⁵ "Cilj mu (*ratu*) nije, iako na prvi pogled tako izgleda, ni očuvanje celovitosti bivše BiH, ni spasavanje od propasti 'muslimanske nacije', nego čak njeno svesno i perfidno žrtvovanje radi ostvarenja vekovnog komatoznog nemačkog sna o uništenju Srbije i srpskog naroda kao poslednje prepreke nemačkoj težnji za prodorom ka istoku i njenom izbijanju na naftom bogata topla mora." Istorijska analogija budila je antinemačke stereotipe izjednačujući današnju geopolitičku situaciju sa onom pred I svetski rat. Istorija i nacionalni neprijatelji su statični i nepromenljivi. Muslimani su tek instrument u nemačkim rukama. Srbi se megalomanski smatraju značajnijim nego što jesu, jer je demonizovani vekovni "neprijatelj" desetak puta brojniji.

---

54 "Novi filozofi" su se doista isticali u antisrpskoj propagandi.

55 Dragoljub Milanović, "Drang nach Osten", *Velika Srbija*, oktobar 1994.

b) *Intermezzo: 1996–1997*

Tokom 1996. i 1997. nije bilo rata na Balkanu. Vladalo je zatišje između Srbije i Zapada. Rat u BiH, međutim, predstavljao je temu. Ed Vulijami,⁵⁶ novinar *Gardijana*, pisao je:⁵⁷ "Omarska je bila koncentracijski logor na severozapadu Bosne koji su držali Srbi, i u njemu su ponižavani i ubijani bosanski Muslimani i Hrvati. Čini se neverovatnim da je čitav niz takvih logora – koji su prizivali duh Trećeg rajha – mogao da postoji u srcu Evrope, skriven od pogleda tri meseca, gde je na hiljade ljudi pobijeno, a preživeli su bili kost i koža, krvavi od mučenja, živeći tu jedno i bedno, u stravičnom užasu." Kroz okvir II svetskog rata, istorijskom analogijom i upotrebom osećanjima nabijenih reči opisuje se i vrednuje tragedija koja je zadesila Bošnjake i Hrvate. Metafora "u srcu Evrope" ukazuje na njenu ranjivost i na značaj BiH, te moralnu nepodnošljivost nedavnog dešavanja. Međutim, pisac nije pomenuo da su postojali slični logori namenjeni "poniženju i ubijanju" Srba, npr. bošnjački Čelebić i hrvatski Dretelj. Nacisti su prepoznati u homogenizovanim i obezličanim Srbima.⁵⁸ Od njih se zahteva suočavanje sa prošlošću nalik nemačkom nakon II svetskog rata. Da li je preterano od levog liberala očekivati da zatraži suočavanje s prošlošću najmoćnijih nacija imperijalne prošlosti ili ambicija? Umesto toga, izražava se žal nad činjenicom o neporaženim Srbima,⁵⁹ jer to sprečava suočavanje s prošlošću.

1) Ovde je na delu isto pitanje, koje se stalno iznova postavlja: može li jedna vrhuška ovakvim kovitlacom nasilja vući za nos inače ljubazan, "kapljici" sklon narod?

2) Ovde, u Omarski, u senci tog užasnog rudnika, svi su znali za njegovo postojanje, i niko se nije bunio.

---

56 *Season in Hell: Understanding Bosnia's War*, Simon & Shuster, New York/London, 1994.

57 E. Vulliamy, "Middle Managers of Genocide", *The Nation*, 10. jun 1996.

58 Navedena je čudnovata izjava N. Koljevića da je "osnovni problem s Bošnjacima" to što su oni "psihološki" i "istorijski" "ili gospodari ili sluga", te da sada žele ponovo da gospodare. Jednako je bizarna i protiveza novinara da je to "opis Srba", a ne Muslimana. Prvi se bavio kolektivnim psihologiziranjem, esencijalizacijom i obezličanjem Bošnjaka, a drugi Srba. Teze je nemoguće opovrći ili dokazati, već služe isključivo diskvalifikaciji nacija.

59 "Neporaženi, Srbi biraju da 'sakriju stvarnost od sebe samih'."

- 3) Vojnici i ljupke devojke pijuckaju kafu u *Viski-baru*, tu gde se glavna ulica seče sa prugom koja vodi do rudnika.
- 4) Tokom četiri meseca, dok su slobodno šetali neuglednim ulicama, ovi ljudi su bili tek metrima udaljeni od urlika i sakaćenja.
- 5) Gledali su konvoje etničkog čišćenja kako odlaze na put bez povratka.
- 6) I ja sam bio deo tog konvoja od 1600 nesrećnih bosanskih muslimana koji su deportovani; saterani smo kao stoka preko planina pred uperene puške, a srpski vojnici obuzeti mržnjom pljuvali su nas dok smo prolazili, ili bi nas samo nonšalantno posmatrali s puta.
- 7) Ljudi u omarskom *Viski-baru* slušali su Madonu na džuboksu i samo bi posmatrali kako kamioni puni ljudi ulaze u logor Omarska, a izlaze prazni.
- 8) A sada, u ovom ledenom gradu, kažu nam: "Ovde nije postojao nikakav logor – nikada."
- 9) Kada je nešto moglo da se učini, pretvarali smo se da ne znamo ništa.
- 10) Danas, kada gotovo da nema šta da se uradi, želimo da znamo sve. Takav je mračni trijumf tih srednjih menadžera genocida.

Pijani Balkanac (1) je jedna od omiljenih slika na Zapadu. Koristi se (1, 2) *generalizacija*, moćno *retoričko sredstvo s ciljem homogenizacije neprijatelja* kao oličenja Zla. Navedena je (4) vremenska odrednica da su "četiri meseca" dok su "slobodno šetali" ulicama obični Srbi bili tek "metrima udaljeni" od "urlika i sakaćenja". Morali su gledati (5) konvoje "etničkog čišćenja" kako odlaze, metaforično rečeno, "na put bez povratka". Metafore i emotivni jezik pojačavaju utisak o bezdušnosti onih "koji su znali, a nisu se bunili". Lično svedočenje (6) pojačava ubedljivost priče; poistovećenje s ljudima u nevolji izražava se zamenicom *mi*. Pominjanje *Viski-bara* (3, 7) suprotstavlja patnju ljudi u obližnjem logoru moralnoj otupelosti izazvanoj mržnjom onih koji u blizini uživaju u provodu. Uloge su podeljene po stereotipnim etničkim linijama. Citiranjem lokalnih Srba (8) pravi se analogija sa "negacionizmom" i "revizionizmom" *holokausta*. Poricanje izražava nedostatak snage za

suočavanje s prošlošću. Insistiranje na *prostornoj bliskosti* BiH i *Zapada* ima funkciju "buđenja savesti" zapadne javnosti; kao da prostorna i kulturna bliskost određuju kada *Zapad* treba da reaguje. Imenica "svet" je u stvari narcistički eufemizam za *Zapad*, tj. SAD i EU. Ideološka svest posebno smatra opštim. Naglašavanjem potpunog nesklada saznanja i delanja postiže se retorska efektnost. Tvrdnja o "trijumfu srednjih menadžera genocida" (11) odnosi se na vođstvo Srpske. Namerno prećutani zaključak jeste da se "glavnim menadžerom genocida" smatra Milošević, "garant mira na Balkanu". Implicitno se Zapadu (9, 10) zamenicom "mi" prebacuje saučesništvo u genocidu.

Opozicija, pa čak i neki podržavaoci vlasti Srbije pokušavali su 1996. i 1997. da *Zapad* predstave u nešto lepšem svetlu. Jedino su radikali dosledno insistirali na antizapadnom stavu.⁶⁰ Pa ipak, u medijima naklonjenim režimu izražavana je bojazan i sumnja u dobre namere *Zapada*.⁶¹ "U ovom trenutku, kada je za nama satanizacija SRJ i neuporedivo objektivniji prilaz političke javnosti EU prema ovdašnjim zbivanjima, što ističu i naši zvaničnici, od prvorazredne je važnosti odgovor na pitanje – koje uslove Savet Evrope postavlja SRJ za prijem u punopravno članstvo. U tim koordinatama bi se jasnije videlo da li smo i dalje izloženi uceinama i pritiscima ili je reč o objektivnom pristupu koji važi za sve zemlje pa i za SRJ." *Drugi* je znatno moćniji od SRJ, *satanizuje*, *uceňuje*, *pritiska*. Reč je o *okviru agresor vs. žrtva*. Srbi su *pasivan objekat* akcija moćnog *Drugog*. Prisutna je ambivalentnost i nepoverenje prema EU, ali nema otvorenog neprijateljstva, jer se traži članstvo u Savetu Evrope. Prema znatno moćnijem *Drugom* od koga se zavisi nije pametno gajiti neprijateljstvo.

---

60 "Beograd je pretvoren u prljavi, zadimljeni SALUN. Beograd se guši u porocima i kiču 'mejd in USA'." U Beogradu je metaforično prepoznat *saloon* "divljeg zapada". Milošević je američki agent koji razbija srpstvo kao Gorbačov Rusiju, a "poroci" i "kič" karakterišu sve američko. Pridevi "prljavi" i "zadimljeni" govore kako Zapad utiče na Srbiju: prlja je i guši. Naglašen je kontrast: "američki jeftin kič" guši "bogatu srpsku kulturu". Tekst je primer okcidentalističkog diskursa u okviru sukoba civilizacija – "Srpski Gorbačov", *Velika Srbija*, januar 1996.

61 D. Kabadajić, "Rastegljivi kriterijumi", *Politika ekspres*, 26. april 1996.

c) *Kosovo: završni čin jugoslovenske tragedije*

Počev od 1991, ljudi raznih ideoloških opredeljenja (Johan Georg Rajsmiler, Entoni Luis, Vilijam Sefajer, Džin Kirkpatrik, Ronald Regan, Zbignjev Bžežinski, Margaret Tačer, francuski Novi filozofi, itd.) preporučivali su bombardovanje Srbije. Njihove želje su uslišene 24. marta 1999. Članak kolumniste *Njujork tajmsa* Tomasa L. Fridmana,⁶² dobitnika Pulicerove nagrade, razmatrao je moguća rešenja:

Ovo su naši izbori:

- 1) Tući Srbe sve dok ne nauče da vole Kosovare.
- 2) Napasti Kosovo i zauzeti ga zauvek.
- 3) Pobeci glavom bez obzira, i zauvek nositi žig srama.
- 4) Bombarduj i ubeđuj, i nadaj se da će se iz pepela Kosova pomiliti prljavo i komplikovano diplomatsko rešenje.
- 5) Oh, tu je i peta mogućnost: Sklopi ruke i pomoli se da Klintonov tim zna nešto što ti ne znaš.

Činjenica da su i Srbi Kosovari (1) često se previđa; albanizacija pojma "Kosovar" etnički čisti prvo jezik, potom stvarnost. Diskursivna strategija *animalizacije* omogućava okrutniji obračun s neposlušnima. Kao da se radi o životinjama koje uče klasičnim uslovljavanjem, Srbe treba (reč koja je u originalu izostavljena, ali se podrazumeva) tući *dok ne nauče da vole* Albance. Ako je ironija, nemesna je. Preporučuje se (2) i stvaranje kolonije u 21. veku. Prilog za vreme "zauvek" podrazumeva da je najmoćnija uloga SAD zajemčena za sva vremena. Prilog se (3) u drugom kontekstu veže za metaforu koja izražava moralnu nedopustivost. Zanimljivo je da prva opcija nije povlačila nikakav "žig srama". Imperija može pokazivati bezdušnost, ali ne i malodušnost. Pridevi *prljavo i komplikovano* (4) u funkciji su metafore za "diplomatsko rešenje", čime se u prvi plan ističe moralna problematičnost i praktična složenost takvih rešenja. Prečutno, bombardovanje je moralno čistiće i bezmalo jednostavno. Ipak, manje je humano, jer metaforično pretvara Kosovo u "pepeo". Implicitna kritika Klintonove administracije (5) žovijalnog je karaktera, a članak odaje *imperijalni okvir i intervencionistički diskurs* pravedanja bombardovanja Srbije.

62 T. L. Friedman, "Bomb and call in George Mitchell", *NYT*, 2. april 1999.

Martin Vulkot, liberalni kolumnista *Gardijana*, nedelju dana od početka NATO bombardovanja piše:⁶³

- 1) U Rambujeu su Evropa i Amerika postavili svoje uslove za nastavak partnerstva, što se svodilo na to da Milošević treba da preda Kosovo zapadnim zaštitnicima, a da mu za uzvrat bude omogućeno da zadrži vlast u Srbiji.
- 2) Sada znamo da je to bila trgovina na koju on nije bio spreman, bez sumnje osećajući da će njegovi rivali iz opozicije to iskoristiti da ga svrgnu sa vlasti.
- 3) Tada ih je on sve uvukao u vladu nacionalnog spasa i poveo zajedno istim putem u propast.

U osnovi je tačno tumačena (1) "alibi diplomatija"⁶⁴ u Rambujeu. Milošević je odbio nepristojnu ponudu. Prećutkuje se da neki opozicionari u vladu nisu ušli, da bi se zaključilo da se svi nalaze na "istom putu u propast". Drugim rečima, u Srbiji nema političara s kojim se može razgovarati. Šta raditi sa društvom koje gaji "uzak i moralno slep srpski pogled na svet"? Srbi su homogenizovani, obezličeni, dehumanizovani i demonizovani.⁶⁵

Vulkot je aktuelizovao *lajtmotiv* geostrateške zabrinutosti: Srbija kao agent Rusije na Balkanu.⁶⁶ Naslov je naglašavao va-

---

63 Martin Woollacott, "How the man we could-do-business-with is becoming the man we must destroy", *The Guardian*, 3. april 1999.

64 Izraz Živorada Kovačevića, nekadašnjeg ambasadora SFRJ u Vašingtonu, Miloševićevog protivnika i predsednika Evropskog pokreta Srbije. Ponudi se neprihvatljiv predlog, a onda se odbijanje upotrebi kao alibi za bombardovanje.

65 Da se nije radilo o pojedinačnom mišljenju, već o osmišljenoj kampanji lista, svedoče naslovi pojedinih članaka objavljivanih u predratno, ratno i poratno vreme, npr. Peter Beaumont, "Brutal Serb army has destruction of rebels in its sights as Kosovo goes up in flames", 2. avgust 1998; Martin Woollacott, "The Serbs don't appreciate how carefully the force against them is being deployed", 27. mart 1999; Justin Cartwright, "Serbia's cruel hand of destiny", 8. april 1999; "Ruthless Serbs may yet meet dodge justice", 11. april 1999; Nicholas Watt, Ian Traynor i Maggie O'Kane, "'Serbs have rape camps', says Cook", 14. april 1999; Ian Black, John Hooper, "Serb savagery exposed", 18. jun 1999; Ian Black, "Serbs 'enslaved Muslim women at rape camps'", 21. mart 2000.

66 Martin Woollacott, "Russia may be bluffing. Nato must win, as the importance of victory to us is great", *The Guardian*, 10. april 1999.

žnost pobjede NATO "za nas". Lična zamenica prvog lica množine odnosi se na *Zapad*, tj. NATO i političko-vojni *establišment* SAD i EU. NATO je tražio novu ulogu posle Hladnog rata, pa se smatralo da mu pristaje uloga svetskog policajca: "Tehnički problemi NATO na Balkanu posledice su presporog zaokreta od odbrane teritorije ka sposobnosti intervencije, jer ono što mi tražimo od NATO promenilo se u poslednjih deset godina. Ljudi žele da se ovaj vojni instrument upotrebi da bi se stvari sredile u društvima gde se normalan politički život poremetio." Zamenica prvog lica množine "mi" i eufemizmi ("zaokret od odbrane teritorije ka sposobnosti intervencije") ubeđuju javnost da ona želi da se NATO promeni iz organizacije odbrambenog u organizaciju ofanzivnog tipa. Ko odlučuje šta je normalan politički život, te kad i gde se on poremetio? Odgovor "Ljudi žele" ukazuje na "društveno normalizovanje ličnih modela". Imperijalni okvir liberalima Ujedinjenog kraljevstva nije ni u prošlosti bio stran.

U Srbiji su aktivnosti Vilijama Vokera, šefa posmatračke misije OSCE na Kosovu, Konferencija u Rambujeu i bombardovanje doveli do antizapadne hysterije koju ilustruje jedno saopštenje Udruženja književnika Srbije:⁶⁷

- 1) Dok Evropa nije obolela na smrt, njeni najveći bardovi su, u ime humanizma, branili srpski narod, srpske svetinje starije od prvog šiptarskog pomena u istoriji i srpsku kulturu koja je čuvala dostojanstvo korena evropske civilizacije.
- 2) Pa ipak, savremeni varvari hoće da na tlu hrišćanske Evrope stvore, uz Albaniju i Tursku, još dve militantne antihrišćanske države, Bosnu i Kosovo.
- 3) Iako su brojne svetske agencije (izmakle kontroli bankokratije) pokazale da u selu Račak (15. januar 1999) Vojaska Jugoslavije i srpska policija nisu izvršile nikakav masakr – što je pokušao da inscenira američki egzekutor i čovek bez svojstava Vilijam Voker – Kontakt grupa ultimativno traži da Haški tribunal vodi istragu o tom pitanju u jednoj suverenoj državi (Srbiji i Jugoslaviji).

67 Udruženje književnika Srbije, "Rasistički, pravoslavofobični i antisrpski akt", *Politika*, 3. februar 1999.

4) Kontakt grupa (kao gaulajterska garda) ultimativno zahteva suspenziju pripadnika Vojske Jugoslavije i srpskog MUP-a.

Povod saopštenja je ultimatum Kontakt grupe (28. januar) SRJ posle kontroverznog događaja u Račku (15. januar 1999). Humanizam, hrišćanstvo, evropejstvo i srpstvo (1) isprepleteni su i izjednačeni. Evropa je metaforično smrtno bolesna, jer pomaže muslimanima koji su *a priori* "antihrišćani" i "neevropljani". Orijen-talistički diskurs potpuno previđa mogućnost i stvarnost sekularnog karaktera nekih muslimanskih država, a srpska kultura se orijentalističko-narcistički smatra čuvarom "dostojanstva korena evropske civilizacije". Pasivna Evropa se više žali, no što joj se zamera.

Glavni neprijatelji (2) su "savremeni varvari", Amerikanci, stereotipno nekulturni i neobrazovani. Paradoksalno, povoljnije se sudi o sekularizovanoj zapadnoj Evropi no o religijski posvećenom SAD, iako je diskurs zasićen hrišćanskim konzervativizmom. Metafora Roberta Muzila (3) stereotipno je sugerisala bezosećajnost i nemoralnost V. Vokera i Amerikanaca. Nosioci Antifašističke koalicije (4) poistovećuju se sa nacistima. Okvir sukoba civilizacija povezuje se sa okvirom II svetskog rata, uz diskursivnu strategiju viktimizacije *nas* i demonizacije *drugog*.

Posle 5. oktobra 2000.

Okviri predstavljanja stvarnosti primenjivani devedesetih reprodukuju se i danas, iako se Srbi i Srbija ne predstavljaju kao neprijatelji. Suđenja u Haškom tribunalu, krizne situacije (npr. ubistvo premijera Đinđića, sahrana Miloševića, status Kosova), presude međunarodnih sudova koje se ne slažu sa okvirima korišćenim tokom devedesetih godina prošlog veka dovode do ove reprodukcije. Tako je 27. februara 2007. povodom odluke Međunarodnog suda pravde iz Haga Marliž Simons⁶⁸ u *Njujork tajmsu* pod naslovom "Court Declares Bosnia Killings were Genocide" pisala:

---

68 Uvodnici i komentari kolumnista o Srbiji nisu bili česti u ovom periodu.

- 1) Međunarodni sud pravde je u ponedjeljak prvi put nazvao masakr bosanskih Muslimana u Srebrenici 1995. godine činom genocida, ali je presudio da sama Srbija nije kriva za taj ogromni zločin.
- 2) To je spralo ljagu sa Srbije da je genocidna nacija i oslobodilo je plaćanja ratne odštete, što je Bosna tražila.
- 3) Ali sudije su presudile da je predstavljeni obrazac sprovođenja zločina bio "preširok" da bi bio kvalifikovan definicijom genocida.
- 4) Suštinski, oni nisu odgovorili na pitanje koje se često postavljalo u Hagu: kada etničko čišćenje postaje genocid?

Naslov je u najboljem slučaju poluistina. Nisu sva "bosanska ubijanja" proglašena genocidom, već masakr u Srebrenici, ali je potrebno uskladiti odluku suda sa okvirom agresor–žrtva. Otud ovakav naslov, jer mnogi nemaju vremena za čitanje celih tekstova. Diskursivna strategija viktimizacije Bošnjaka, po cenu obmanjivanja čitalaca, i dalje je na snazi, uprkos tome što je ispod naslova (1) dato puno obaveštenje, pa i da Srbija nije kriva za "ovaj ogromni zločin". Očigledno, (2) Srbija je smatrana genocidnom. Pridev "genocidan" demonizuje naciju ili državu ozbiljno dovodeći u pitanje bilo kakav zahtev njenih pripadnika, jer je on *a priori* nelegitiman. Viktimizacijom se Bošnjacima pribavlja monopol na status žrtve. Nesumnjivo su oni većinom bili žrtve, ali ih je bilo i među zločincima. Ako je žrtava neretko bilo među Srbima i Hrvatima, onda ih ne treba etnizovati.⁶⁹ Sistematski je u članku primenjena *diskursivna strategija prećutkivanja*, pa je opširno predstavljena argumentacija "advokata Bosne" a prećutano da bosanski Srbi tužbu nisu podržali. Takođe, nijedna reč advokata Srbije nije citirana. Navodi se stručni svedok optužbe Andraš Ridlmajer, istoričar, koji je nabrajao porušene džamije, katoličke crkve i samostane, te "ispražnjene opštine". No, nijedna reč svedoka odbrane nije nave-

69 Ukupno je poginulih oko 100.000 u BiH, kako boraca tako civila, od čega je Bošnjaka stradalo 65,8 odsto, Srba 25,6 odsto, i Hrvata 8,01 odsto. Bošnjaci su, međutim, činili čak 83,33 odsto od ukupnih civilnih žrtava – *Ljudski gubici u Bosni i Hercegovini 1991–1995*, Istraživačko-dokumentacioni centar Sarajevo, http://www.idc.org.ba/prezentacija/rezultati__istrazivanja.htm (10. avgust 2007).

dena. Izborom citiranih izvora i sintagmom "predstavljeni obrazac sprovođenja zločina" (3) čitaocu se sugeriše da se ako ne genocid, a ono nešto slično zbilo na teritoriji celokupne BiH. Naposletku (4), iskazuje se glavni zaključak članka, jer rečenica počinje naglašavanjem "suštinskog". Sudije, oslovljene zamenicom "oni", čime im se umanjuje autoritet, "nisu odgovorili na pitanje" o razlici između etničkog čišćenja i genocida.

Tekst o presudi započet naslovom koji je obmanjivao javnost, završen je nezadovoljstvom sudijama i presudom koja dezavuiše naslov. *Hermeneutički krug* je zatvoren: *Njujork tajms* je nezadovoljan, jer je presuda u neskladu sa slikom stvarnosti koju je on stvarao petnaest godina i koju i dalje promovise nezavisno od presude suda, što objašnjava i poluistinitost naslova. *Okvir agresor-žrtva* i *humanitarističko-aktivistički diskurs* i dalje su na snazi.

U Srbiji status Kosova nanovo problematizuje odnos prema Zapadu, jer se SAD i EU smatraju odgovornim za "otimanje svete srpske zemlje", "srca Srbije", "srpskog Jerusalima" i "15 posto teritorije". Vojni komentator i kolumnista *Politike* Miroslav Lazanski povezao je NATO bombardovanje i status Kosova.⁷⁰

1) Vidoje Tomić bio je čuvar pruge Beograd-Bar na delu koji prolazi kroz BiH, odnosno kroz Republiku Srpsku.

2) Dok je bio mlađi voleo je da sluša priče o svom čuvenom rođaku, starijem naredniku američke ratne mornarice Petru Tomiću, koji je herojski poginuo 7. decembra 1941. u Perl Harboru spasavajući svoje drugove na bojnom brodu *USS Juta* pod kišom japanskih bombi i torpeda.

3) Prošle su mnoge godine od tada i Vidoje Tomić rastao je u uverenju da je njegov rođak svojom herojskom pogibijom 1941. doprineo američko-srpskom savezništvu koje je nerazrušivo.

4) Zar Srbi nisu spasavali američke avijatičare u Drugom svetskom ratu?

5) Pa, i ono oko Koreje, skoro da smo se ponudili da idemo tamo pod zastavom UN da pomognemo Amerikancima.

6) I onda, odjednom, Amerikanci su bombardovali Srbe u BiH.

---

70 M. Lazanski, "Čiča Vidoje i NATO", *Politika*, 31. mart 2007.

- 7) O rodaku sa bojnog broda *USS Juta*, nosiocu najvišeg američkog ratnog odlikovanja više nije hteo da priča.
- 8) I onda je došao rat NATO-a protiv Jugoslavije 1999. godine.
- 9) Iznenada, iznad pruge zaleljali su helikopteri NATO-a, tri borbena 'apača' i dva 'blek houka' sa vodom komandosa.
- 10) Podigao je svoju lovačku pušku 'bokericu' na komandose NATO-a.
- 11) Ubili su ga na licu mesta.
- 12) U ime mira?
- 13) Ne, verovatno u ime prijateljstva prema Srbima, kako bi se to danas modernim evropskim rečnikom reklo kada se govori o 'nametanju Srbiji nadgledane nezavisnosti Kosova'.
- 14) Kao da nas sve, zapravo, vide kao čiča Vidoja.

Arhetipom borbe Davida protiv Golijata u *okviru agresor vs. žrtva* ispoljena je samosažaljiva priroda srpskog nacionalizma. Srbi su žrtva moćnih i nezahvalnih SAD i EU. Čiča Vidoje predstavlja *stereotipnu metaforu* srpskog naroda: vremešan, siromašan, častan, odan, hrabar, nesebičan, pošten i od nezahvalnog sveta neshvaćen. Koristi se retorsko pitanje (4) za poznatu činjenicu da su četnici spasavali američke pilote u II svetskom ratu, a zatim se navodi (5) i *nešto što se nije desilo* kao argument u prilog "američko-srpskog savezništva". Autor kaže "skoro da smo se ponudili" da idemo u Koreju. Reč "skoro" govori da se nismo "ponudili". Ono "smo" odnosi se na Srbe, a tada Srbija nije postojala na međunarodnoj sceni, već samo socijalistička Jugoslavija. Reč je o megalomaniji, jer se o "našoj pomoći" Amerikancima u Koreji govori ozbiljnim, a ne ironičnim tonom. Idilična naracija se naglo (6) prekida, jer su "odjednom" Amerikanci bombardovali Srbe u BiH. Ne govori se o kontekstu bombardovanja, zločinu koji je u ime Srba u Srebrenici počinjen, interesima SAD, jer to ometa viktimizaciju Srba. Amerikancima je namenjena aktivna uloga: oni "bombarduju", Srbi pasivno trpe. Metaforično je (7) stavljeno do znanja koliko je razočaranje Srba zbog američke nezahvalnosti. Jezik je, razumljivo, direktniji (8) od jezika zvaničnika NATO i mnogih

zapadnih novinara koji su bombardovanje eufemistički zvali "akcijom", "intervencijom", ili "kampanjom". Metaforom je naglašena razlika u odnosu snaga između Srba, "starog čiča Vidoja" (70 godina) i Zapada, "najelitnijih komandosa NATO-a". Retorsko pitanje "da li je čiča Vidoje ubijen 'u ime mira'" izražava ironiju, a ironizacija političke korektnosti (13) ispoljava evroskepticizam.

*

Prepoznavanje dominantnih okvira predstavljanja stvarnosti, pratećih diskursa i njihovo analiziranje bili su cilj istraživanja. Nipošto se ne tvrdi da su svi postojeći okviri odnosa Zapada i Srbije prikazani. To ne dopušta ograničeni prostor, pa su van domašaja ostali npr. *levičarski antiimperijalistički okvir* N. Čomskog i E. Hermana i veoma zanimljiva polemika između levih liberala iz *Gardijana*, predvođenih E. Vulijamijem, i levičara okupljenih oko časopisa *Living Marxism* i *Z-net*. Prepoznato je nekoliko dominantnih okvira i diskursa u SAD i Velikoj Britaniji u odnosu prema Srbima. Oni su često kombinovani u stvarnosti, ali su u istraživanju analitički razdvojeni. Hladnoratovski okvir i diskurs su dominirali u liberalnoj i socijaldemokratskoj štampi do početka rata u BiH; u konzervativnoj štampi se ovaj obrazac i diskurs kombinovao sa obrascem sukoba civilizacija i balkanističkim diskursom; sa početkom rata u BiH, u liberalnoj i socijaldemokratskoj štampi zavladao je okvir agresor–žrtva i humanitarističko-aktivistički diskurs, s podvarijantom okvira II svetskog rata i diskursa *holokausta*, ponekad u preplitanju sa hladnoratovskim okvirom. Naposljetku, imperijalni okvir i intervencionistički diskurs su, takođe, primenjivani tokom i naročito krajem devedesetih.

U Srbiji su dominirali okvir sukoba civilizacija i okcidentalistički diskurs koji se kombinuje sa orijentalističkim kada je u pitanju odnos prema muslimanima i, naročito, okvir agresor–žrtva praćen samosažaljivim nacionalističkim diskursom.